

eksperimentalnih gledališč (npr. ljubljanskega Gleja idr.), tako da je inovativne dejavnosti razširjal izven scene.

Že od samih začetkov svoje pojavnosti (sredina 19. stoletja) plakat prečiščuje svoje funkcije. Poleg gledališkega se je pri nas uveljavil tudi likovni, predvsem razstaveni, ki je lahko galerijski, muzejski itd. Prav na tem področju se je izjemoma uveljavil koprski oblikovalec Vojko Tominc, ki je v izboru edini južno-primorski avtor - če izvzamemo nekdanjo Koprčanko Evito Lukež, ki pa deluje v Ljubljani. Tominc je predstavljen v družbi več kot 60, po mnenju dr. Staneta Bernika ter oblikovalske stroke najboljših afišistov oz. oblikovalcev, ki se bolj ali manj pogosto lotevajo plakatov. Njegovo delo je v knjigi zastopano kar s štirimi plakati (povprečje je s tremi), ki po mnenju stroke spadajo med dvesto najboljših. Posebej ga je izpostavila spremljajoča razstava s podnaslovom *Oporne točke* kot enega ključnih avtorjev slovenskega plakata devetdesetih let. Njegov opus, ki je v smislu zastopanosti novejših del pomanjkljivo upoštevan, na svojevrsten način odraža razmerja plakatnega prizorišča pri nas: gre za avtorja t. i. kulturnega plakata, ki se je (zlasti gledališki) doobroba uveljavil že v 70. letih. Tominc svoj oblikovalski interes usmerja zlasti k razstavnemu (likovnemu) plakatu - spornimo se vidnejših plakatov za razstave, denimo, *Zmaga Jeraja*, *Vena Pilon* ali *Marina Marinija*. Manj ga pritegujeta politični plakat, ki je razočaral s svojo nezmožnostjo izkoriščanja politične svobode, in pa propagandni (reklamni ali tržni), ki ga Tominc tako rekoč prezre. Prispevku posameznih avtorjev Bernik posveča še najmanj prostora, kar je povsem razumljivo, saj gre za obravnavo tematike tu in zdaj - devetdeseta leta še tečejo. Predvsem poskuša umestiti plakat devetdesetih v širše okvire oblikovalske stroke. Preglednemu tekstovnemu delu sledijo številne barvne reprodukcije prav vseh plakatov, ki so prišli v izbor in jim je umestno prepuščena glavna beseda. V zadnjem sklopu pa so še vzorno urejeni biografski podatki avtorjev, kar zelo pripomore k temu, da hitro najdemo tisto, kar iščemo. Seveda pa ima aktualnost tematike tudi svoje pomanjkljivosti. Tako pri nekaterih avtorjih (mdr. tudi pri Tomincu) ni zastopan celotni opus devetdesetih, gre torej za tehnične pomanjkljivosti specifične načina spremljanja njihovega delovanja. Strokovni kriteriji so tudi brezkompromisno zavrnil vse računalniško zasnovane plakate. Računalniška obdelava danes v veliki meri prevzema nekdanjo vlogo tiskarskega procesa, z razvojem katerega se je razvijal tudi sam plakat. Da pa se bo treba s to problematiko sistematično ubadati, kaže podatek, da je bilo računalniško zasnovanih kar dve tretjini (zavrjenih) plakatov; izbor se je nato omejil na preostalo tretjino. Iz tega lahko sklepamo, da naročniki večinoma slepo zapajo zgolj in samo tehnični izvedbi. Posledica tega je, da okoli sebe (vsi) gledamo temu ustrezne plakate.

V nekaj mesecih po izidu se je odmevnost knjige *Slovenski plakat devetdesetih let* ves čas stopnjevala. V manj kot pol leta se je v Ljubljani dvakrat zgodila istoimenska razstava *Slovenski plakat devetdesetih let - Oporne točke*, ki je delovno vezana na knjigo in z drugo obliko predstavitvenega medija dopolnjuje tisto, kar v knjižni obliki ni izvedljivo. Imenitna knjiga pa je bila na zadnjem ljubljanskem knjižnem sejmu odlikovana z najvišjo nagrado, in tako je smiselno sklenjen krog tematike, ki jo obravnava oz. se je obravnavana tematika neposredno dokazala tudi v povsem oprijemljivi izvedbeni praksi, predvsem po zaslugi njenega oblikovalca Matjaža Vipotnika, enega tistih afišistov, ki je v stroki že zapisan z velikimi črkami.

Lili Bojanic

Minka Lavrenčič Pahor: PRIMORSKI UČITELJI 1914-1941. Prispevek k proučevanju slovenskega šolstva na Primorskem. Odsek za zgodovino narodne in študijske knjižnice v Trstu. Trst 1994, 542 strani.

Marija (Minka) Lavrenčič Pahor, danes devetdesetletna upokojena učiteljica, je bila rojena 1. aprila 1908 v Podragi pri Vipavi in je maturirala na učiteljski šoli v Tolminu. Leta 1930 je izgubila službo učiteljice in se je preselila v Jugoslavijo, kjer je z možem Dragom Pahorjem, tudi učiteljem, službovala v Trbovljah. Po nemški zasedbi Slovenije in internaciji moza se je s sinoma Milošem in Samom vrnila v Podrago. Vključila se je v Osvobodilno fronto, zaradi česar so jo v začetku leta 1943 zaprli. Iz zapore je prišla šele po kapitulaciji Italije septembra 1943. Odtlej je delala kot partizanska učiteljica in šolska nadzornica. Po vojni je prišla v Trst in delala na Opčinah in na Katarini, kjer je leta 1973 dočakala upokojitvev.

Takoj po prvi svetovni vojni, že v začetku novembra 1918, je Kraljevina Italija okupirala Slovensko primorje, vso Istro ter nekaj hrvaških otokov in Zadar. Že tedaj začeto raznarodovanje se je še okrepilo po priključitvi teh predelov Italiji po rapalski pogodbi z 2. 12. 1920 in doseglo svoj vrh po objavi Gentilejeve fašistične šolske reforme s 1. oktobra 1923. S to reformo so bile ukinjene slovenske in hrvaške šole, kar je trajalo do leta 1929.

Minka Lavrenčič Pahor je skupaj s svojim možem in otroki doživljala trpljenje slovenskih učiteljev na Primorskem. Po upokojitvi je kot sodelavka zgodovinskega oddelka Narodne in študijske knjižnice v Trstu zbirala in urejala dokumentacijo o zgodovini slovenskega šolstva na slovenskem etničnem ozemlju v Italiji. Ob tem je nastala knjiga *Primorski učitelji 1914-1941*, ki jo je izdal zgodovinski oddelk Narodne in študijske knjižnice v Trstu, knjiga, ki govori o trpljenju slovenskih učiteljev v tem obdobju. V uvodu knjige je avtorica

zapisala, da je bilo delo zamisel moža Draga Pahorja iz leta 1973, da bi se ob 50. obletnici Gentilejeve reforme zapisale in objavile usode pregnanih primorskih učiteljev, ki jih je ta reforma razgnala na vse strani. Preteklo je dvajset let od te zamisli, ko je bila knjiga napisana, objavljena in poklonjena živim ter umrlim trpinom ter njihovim otrokom, vnukom, učiteljem in vsem njihovim prijateljem.

O knjigi je Ciril Zlobec zapisal, da avtorica v njej govori o najbolj rafiniranih in najbolj brutalnih metodah fašističnega raznarodovanja, ker so fašisti pri njem uporabili najbolj nemoralno orožje - prepoved in zatiranje maternega jezika. To tragedijo je popisala Minka Lavrenčič Pahor. Zbrala je imena in vse potrebne podatke o vseh primorskih učiteljih, ki jih je prizadela Gentilejeva šolska reforma.

Na slovenskem ozemlju, ki je po rapalski pogodbi pripadlo Italiji, je bilo 15. julija 1914 326 javnih šol s slovenskim učnim jezikom. Šole so bile enorazrednice z enim učiteljem ali z več razredi in z več učitelji.

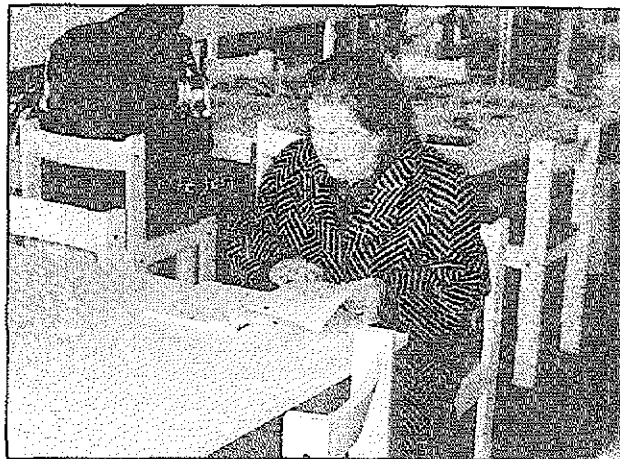
V Jugoslavijo je emigriralo 365 učiteljev. Pod fašizmom je bilo odpuščenih 168 ljudi in tudi 15 takih, ki so bili rojeni na k Italiji priključenem ozemlju in niso dobili italijanskega državljanstva. Predčasno je bilo upokojenih 20 učiteljev. Od učiteljev, ki so bili službeno premeščeni v notranjost Italije, jih je pozneje 87 emigriralo v Jugoslavijo, 64 pa jih je ostalo v Italiji. Na 403 straneh od skupnih 544 v knjigi so objavljeni podatki o življenju in službovanju učiteljev. Pod naslovom Križev pot primorskih učiteljev so na petdesetih straneh podani krajši biografski podatki o 180 učiteljih.

Na začetku tega dela knjige avtorica navaja besede iz knjige Lava Čermelja Spomini na moja tržaška leta: Slovenci in Hrvati, ki bodo živeli pod Italijo, so slutili svojo težko usodo, toda njihovo trpljenje se je začelo že pred nastopom fašizma, od prvih dni, ko je italijanska vojska stopila na slovenska in hrvaška tla. Tiste dni se je vodila vojna za vsakega našega posameznika in upravičeno lahko govorimo o genocidni politiki fašističnega režima do Slovencev in Hrvatov.

To je bil pravi križev pot primorskih in tako tudi istrskih učiteljev in učiteljic.

Knjigo je napisala dolgoletna sodelavka Narodne in študijske knjižnice v Trstu. Izdaja knjige je bil najlepši način, s katerim se je Knjižnica poslovila od svoje sodelavke, avtorica pa z njo ni mogla dati večjega priznanja svojim kolegom, ki so skupaj z njo pisali eno težkih obdobij zgodovine slovenskega šolstva.

Božo Jakovljevič

Minka Lavrenčič Pahor.

FOIBE E ESODO. Allegato al n. 3 di Tempi & Cultura, rivista semestrale dell' Istituto Regionale per la Cultura Istriana, anno II, inverno 1997-primavera 1998.

L' Istituto Regionale per la Cultura Istriana (IRCI) di Trieste, l' istituzione culturale e di ricerca delle organizzazioni dei profughi istriani, ha pubblicato come allegato al n. 3 della sua rivista un fascicolo dedicato alle foibe ed all' c.d. esodo. Come scrive nella sua introduzione il presidente dell' IRCI Arturo Vignini, il fascicolo è indirizzato in primo luogo alle scuole e vuole riempire il vuoto che esisterebbe nella memoria storica degli Italiani riguardo a tali fenomeni.

Il fascicolo è diviso in tre sezioni: Profilo storico, I fatti e Documenti. Tutti i singoli saggi sono anonimi, anche se in copertina vengono indicati come autori del fascicolo Conti, Ceccotti, Delbello, Donato, Pompei, Pupo, Spazzali e Vignini. Fa eccezione il primo contributo, che corrisponde alla prima sezione, del quale però veniamo a sapere solo indirettamente che si tratta del testo riveduto della lezione tenuta da Raoul Pupo nell' autunno 1997 a Rovereto nell' ambito del ciclo di lezioni "La Patria contesa. Trieste, l' Istria, le foibe, l' esodo". Nel suo saggio l' autore cerca di inquadrare foibe ed esodo in un contesto più ampio e di individuare cause e motivi di tali fenomeni. La seconda sezione comprende vari scritti che riguardano aspetti e momenti particolari della storia della Venezia Giulia dal 1918 al 1960 circa. Nell' ultima sezione vengono presentati una serie di documenti, in gran parte già noti, provenienti da archivi italiani, sloveni e croati, nonché una serie di testimonianze e di articoli della stampa del dopoguerra, tutti accompagnati da brevi testi introduttivi. Il fascicolo si conclude con una cronologia del periodo 1918-1956 nella Venezia Giulia e una bibliografia tematica.